

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA FONETIKANI O‘QITISHNING SAMARALI
USULLARI**

**Ilmiy rahbar: Abdupattayev G‘ulomjon G‘ofurjon o‘g‘li,
Qo‘qon universiteti Filologiya kafedrası o‘qituvchisi**

E-mail: abdupattayevgulomjon98@gmail.com

**Karimova Nodiraxon Dilshodjon qizi,
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi**

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21160063>

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda fonetika bo‘limini o‘qitishning samarali usullari yoritiladi. Unda o‘quvchilarda tovush va harfni farqlash, so‘zni bo‘g‘inlarga ajratish, urg‘uni to‘g‘ri qo‘yish, unli va undosh tovushlarni aniqlash hamda savodli yozish ko‘nikmalarini shakllantirishda interfaol metodlar va didaktik o‘yinlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada kuzatish, taqqoslash, suhbat, savol-javob, muammoli ta’lim va didaktik o‘yinlardan foydalanish orqali fonetik bilimlarni amaliy mashqlar bilan mustahkamlash yo‘llari ko‘rsatib beriladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, fonetikani faqat nazariy qoidalar asosida emas, balki eshitish, talaffuz qilish, ajratish, taqqoslash va mustaqil qo‘llashga yo‘naltirilgan topshiriqlar orqali o‘rgatish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy va imloviy savodxonligini rivojlantirishda samarali natija beradi.

Kalit so‘zlar: fonetika, boshlang‘ich ta’lim, tovush va harf, bo‘g‘in, urg‘u, interfaol metod, didaktik o‘yin, talaffuz, savodli yozuv.

Аннотация

В данной статье рассматриваются эффективные методы преподавания раздела фонетики в начальных классах. Особое внимание уделяется значению интерактивных методов и дидактических игр в формировании у учащихся навыков различения звука и буквы, деления слов на слоги, правильной постановки ударения, определения гласных и согласных звуков, а также грамотного письма. В статье раскрываются способы закрепления фонетических знаний посредством практических упражнений, основанных на наблюдении, сравнении, беседе, вопросно-ответной работе, проблемном обучении и дидактических играх. Проведённый анализ показывает, что обучение фонетике не только на основе теоретических правил, но и с помощью заданий, направленных на слушание, произношение, выделение, сравнение и самостоятельное применение фонетических единиц, даёт эффективные результаты в развитии речевой и орфографической грамотности учащихся начальных классов.

Ключевые слова: фонетика, начальное образование, звук и буква, слог, ударение, интерактивный метод, дидактическая игра, произношение, грамотное письмо.

Abstract

This article examines effective methods of teaching phonetics in primary grades. Special attention is paid to the role of interactive methods and didactic games in developing pupils' skills in distinguishing sounds and letters, dividing words into syllables, placing stress correctly, identifying vowels and consonants, and developing literate writing skills. The article presents ways of consolidating phonetic knowledge through practical exercises based on observation, comparison, discussion, question-and-

answer activities, problem-based learning, and didactic games. The analysis shows that teaching phonetics not only through theoretical rules but also through tasks aimed at listening, pronunciation, identification, comparison, and independent application of phonetic units produces effective results in developing the speech and spelling literacy of primary school pupils.

Keywords: phonetics, primary education, sound and letter, syllable, stress, interactive method, didactic game, pronunciation, literate writing.

KIRISH. Boshlang’ich ta’limda ona tili fanining eng muhim bo’limlaridan biri fonetika hisoblanadi. Fonetika tilning tovush tizimini o’rganadigan soha bo’lib, o’quvchilarda to’g’ri talaffuz, savodli yozuv, bo’g’in ko’chirish, unli va undosh tovushlarni farqlash, urg’uni to’g’ri qo’llash kabi zarur nutqiy ko’nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, savod o’rgatish davrida tovush va harf munosabatini to’g’ri anglash keyingi sinflarda imlo, o’qish va yozma nutq malakalarining mustahkam rivojlanishiga asos bo’ladi [3; 4].

Boshlang’ich sinf o’quvchilari uchun tovush tushunchasi murakkab bo’lgani sababli uni quruq nazariy ta’riflar orqali emas, balki amaliy kuzatishlar, talaffuz mashqlari, so’zlarni tovush tarkibiga ko’ra tahlil qilish, bo’g’inlarga ajratish va didaktik o’yinlar yordamida o’rgatish maqsadga muvofiqdir. O’qituvchi ona tili va o’qish savodxonligi darslarida har bir so’zning aniq talaffuzi, tovushlar ketma-ketligi, bo’g’in tuzilishi va yozuvdagi ifodalanishiga e’tibor qaratib borishi kerak [1; 2].

Maqolaning dolzarbligi shundaki, boshlang’ich sinflarda fonetik bilimlarning puxta shakllanishi o’quvchilarning savodxonligi, o’qish tezligi, yozma nutqi hamda og’zaki ifoda madaniyatiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Shuning uchun fonetikani o’qitishda samarali metodlarni tanlash, o’quvchi yoshiga mos topshiriqlar ishlab chiqish va dars jarayonida faol ta’lim usullaridan foydalanish muhim pedagogik vazifalardan biridir [5; 6].

MATERIAL VA METODLAR

Maqolani tayyorlash jarayonida boshlang’ich sinflarda fonetikani o’qitishga oid metodik yondashuvlar tahlil qilindi. Tadqiqot mazmunini yoritishda kuzatish, taqqoslash, tahlil, suhbat, savol-javob, muammoli ta’lim hamda didaktik o’yin metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar o’quvchilarning tovush-harf munosabatini anglash darajasi, so’zlarni bo’g’inlarga ajratish ko’nikmasi, urg’u qo’yishdagi aniqligi va talaffuz madaniyatini shakllantirish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi [1; 2; 6].

Kuzatish metodi orqali dars jarayonida o’quvchilarning fonetik tushunchalarni qanday o’zlashtirishi, qaysi holatlarda xatoga yo’l qo’yishi va qaysi mashqlar ularda ko’proq qiziqish uyg’otishi aniqlanadi. Taqqoslash metodi an’anaviy tushuntirish usullari bilan interfaol metodlar samaradorligini solishtirish imkonini beradi. Suhbat va savol-javob metodi esa o’quvchilarning mavjud bilimlarini aniqlash, ularni fikrlashga undash hamda darsda faol ishtirok etishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi [1; 2].

Muammoli ta’lim metodida o’qituvchi dars boshida kichik muammo yoki savol qo’yadi. Masalan, “Nima uchun ona so’zida ikkita bo’g’in bor?”, “Nega kitob so’zining oxiridagi b tovushi p tarzida eshitilishi mumkin?”, “So’zda nechta unli bo’lsa, bo’g’in soni ham shuncha bo’ladimi?” kabi savollar o’quvchilarni kuzatish, taqqoslash va xulosa chiqarishga yo’naltiradi. Bu yondashuv o’quvchining tayyor qoidani yodlashidan ko’ra, qoidani amaliy misollar asosida anglashiga yordam beradi [1; 6].

ASOSIY QISM

Boshlang’ich sinflarda fonetika bo’limi, avvalo, tovush va harf tushunchalarini farqlashdan boshlanadi. O’quvchi tovushni eshitadi va talaffuz qiladi, harfni esa ko’radi va yozadi. Shu sababli dars jarayonida “eshitdim – aytdim – ajratdim – yozdim” ketma-ketligi asosida ishlash samarali hisoblanadi. Masalan, o’qituvchi avval so’zni talaffuz qiladi, o’quvchilar undagi birinchi va oxirgi tovushni aniqlaydi, keyin so’z bo’g’inlarga ajratiladi va harflar orqali yoziladi [3; 4].

Fonetika o’qitishning samarali usullaridan biri tovush tahlilidir. Tovush tahlili o’quvchilarga so’z tarkibini ongli anglashga yordam beradi. Bunda o’quvchilar so’zdagi tovushlar sonini aniqlaydi, ularni tartib bilan aytadi, unli va undosh tovushlarni farqlaydi, jarangli va jarangsiz undoshlarni taqqoslaydi. Masalan, maktab so’zi ustida ishlashda o’quvchilar so’zning ikki bo’g’indan iboratligini, unda ikki unli tovush borligini, oxirgi tovush talaffuzida jarangsizlashish holati kuzatilishi mumkinligini amaliy kuzatish orqali anglaydilar.

Bo’g’in ustida ishlash ham fonetikani o’qitishning muhim yo’nalishidir. Boshlang’ich sinf o’quvchilariga so’zda nechta unli tovush bo’lsa, odatda shuncha bo’g’in bo’lishi tushuntiriladi. Bo’g’inlarga ajratish o’qish tezligini oshirish, so’zlarni to’g’ri ko’chirish va savodli yozishga yordam beradi. Bu jarayonda qo’l chapaklari, rangli kartochkalar, bo’g’in zanjiri, “Bo’g’inni top”, “So’zni yig” kabi o’yinlardan foydalanish yaxshi natija beradi [1; 2; 6].

Didaktik o’yinlar fonetik bilimlarni o’zlashtirishda ayniqsa samaralidir. Masalan, “Tovushni top” o’yinida o’qituvchi bir nechta so’z aytadi va o’quvchilar ularda takrorlangan tovushni aniqlaydilar. “Unlini ajrat” o’yinida o’quvchilar berilgan so’zlardan unli tovushlarni topadilar. “Jarangli yoki jarangsiz?” topshirig’i orqali esa ular undosh tovushlarni talaffuz xususiyatiga ko’ra farqlashga o’rganadilar. Bunday o’yinlar darsni jonlantiradi, o’quvchilarning diqqatini jamlaydi va mavzuni ongli o’zlashtirishga yordam beradi.

Interfaol metodlardan “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Venn diagrammasi”, “Insert”, “Kim tez topadi?” kabi usullar fonetika darslarida moslashtirilgan holda qo’llanishi mumkin. Masalan, unli va undosh tovushlarni taqqoslashda Venn diagrammasidan foydalanish o’quvchilarga ularning o’xshash va farqli jihatlarini ko’rish imkonini beradi. Klaster usuli orqali esa “tovush”, “harf”, “bo’g’in”, “urg’u” tushunchalari atrofida bog’liq belgilar tizimlashtiriladi [1].

Fonetika darslarida ko’rgazmalilik ham katta ahamiyatga ega. Rangli kartochkalar, tovush belgilarini ifodalovchi shartli belgilar, rasmi topshiriqlar, bo’g’in jadvali, magnit harflar va multimedia vositalari o’quvchilarning mavzuni tezroq anglashiga yordam beradi. Ayniqsa, 1-2-sinflarda abstrakt tushunchalarni ko’rgazmali vositalar orqali tushuntirish dars samaradorligini oshiradi [6].

Urg’u ustida ishlash ham fonetik savodxonlikning muhim qismidir. O’quvchilar so’zlarni to’g’ri talaffuz qilish, gap ohangini sezish, she’r va matnlarni ifodali o’qish jarayonida urg’uning ahamiyatini amaliy anglaydilar. Urg’uni o’rgatishda so’zlarni baland-past ovozda aytish, urg’uli bo’g’inni qarsak bilan ajratish, so’zlarni taqqoslash kabi usullar samarali hisoblanadi [3; 4].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlillar shuni ko’rsatadiki, boshlang’ich sinflarda fonetikani samarali o’qitish uchun nazariy ma’lumotni amaliy mashqlar bilan uyg’unlashtirish zarur. O’quvchi tovush va harf, unli va undosh, bo’g’in va urg’u kabi tushunchalarni faqat eshitib emas, balki mustaqil ajratib, taqqoslab, talaffuz qilib va yozuvda qo’llab o’zlashtiradi. Shuning uchun darslarda

o’quvchining faol ishtiroki ta’minlangan taqdirda fonetik bilimlar barqaror ko’nikmaga aylanadi [1; 2; 3].

Interfaol metodlar o’quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va fonetik tushunchalarni osonroq o’zlashtirishga yordam beradi. Didaktik o’yinlar esa kichik yoshdagi o’quvchilarning psixologik xususiyatlariga mos bo’lib, bilimni tabiiy, qiziqarli va faol jarayonda egallash imkonini beradi. Ayniqsa, tovush tahlili, bo’g’inlarga ajratish, urg’uni topish va talaffuz mashqlari orqali o’quvchilarning og’zaki hamda yozma nutqida sezilarli ijobiy o’zgarishlar kuzatiladi [1; 6].

Fonetika bo’yicha mashg’ulotlarda o’qituvchi o’quvchilarning xatolarini faqat tuzatib qo’yish bilan cheklanmasligi, balki xatoning sababini tushuntirishi, to’g’ri talaffuz va yozuv namunalarini takroriy mashqlar orqali mustahkamlashi lozim. Masalan, jarangli undoshlarning so’z oxirida jarangsiz talaffuz qilinishi, bo’g’in ko’chirishdagi xatolar, unli tovushlarni tushirib qoldirish kabi holatlar maxsus mashqlar orqali bartaraf etiladi [1; 2].

Quyidagi jadvalda fonetikani o’qitishda qo’llanishi mumkin bo’lgan ayrim usullar va ularning ta’limiy samarasi umumlashtirilgan:

Usul nomi	Qo’llanish shakli	Kutiladigan natija
Tovush tahlili	Tovushlarni tartib bilan aytish, unli va undoshlarni ajratish	Tovush-harf munosabati ongli anglanadi
Bo’g’in zanjiri	So’zlarni bo’g’inlarga ajratish va yangi so’zlar tuzish	O’qish va ko’chirish ko’nikmasi rivojlanadi
Didaktik o’yinlar	“Tovushni top”, “Unlini ajrat”, “Kim tez topadi?”	Qiziqish va faollik ortadi
Muammoli savol	Fonetik hodisaga oid savol berish	Kuzatish va xulosa chiqarish malakasi shakllanadi
Ko’rgazmali vositalar	Rangli kartochka, rasm, bo’g’in jadvali	Mavhum tushunchalar oson idrok etiladi

XULOSA

Boshlang’ich sinflarda fonetikani o’qitish o’quvchilarning nutqiy va imloviy savodxonligini shakllantirishda muhim o’rin tutadi. Tovush va harfni farqlash, so’zni bo’g’inlarga ajratish, urg’uni to’g’ri qo’yish, unli va undosh tovushlarni aniqlash kabi ko’nikmalar keyingi ta’lim bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu bois fonetika darslarini faqat nazariy tushuntirish bilan cheklab bo’lmaydi; ularni amaliy mashqlar, interfaol metodlar va didaktik o’yinlar bilan boyitish zarur [3; 4; 5].

Maqolada ko’rib chiqilgan metodlar shuni ko’rsatadiki, o’quvchi faol ishtirok etgan, kuzatgan, taqqoslagan va mustaqil xulosa chiqargan darslarda fonetik bilimlar samaraliroq o’zlashtiriladi. O’qituvchi fonetik mashqlarni yosh xususiyatlariga mos, izchil, ko’rgazmali va qiziqarli tashkil etsa, o’quvchilarda nafaqat savodli yozuv, balki to’g’ri talaffuz, ifodali o’qish va nutq madaniyati ham rivojlanadi [1; 2; 6].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G’ulomov A., Qodirov M. Ona tili o’qitish metodikasi. – Toshkent: O’qituvchi, 2012.
2. Qosimova K., Matchonov S., G’ulomova X., Yo’ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o’qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009.
3. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o’zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006.

4. Mirzayev M., Usmonov S., Rasulov I. O‘zbek tili. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
5. O‘zbekiston Respublikasi umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun ona tili va o‘qish savodxonligi fan dasturlari. – Toshkent, 2021.
6. Abdullayeva Q. Boshlang‘ich sinflarda ona tili ta’limi. – Toshkent: Fan, 2018.
7. Gaynazarova, G. A., Matnazarova, K. O., & Parpiyev, O. O. (2023). Factors and methods of preparing students for professional activities in the conditions of individual training. *Academia Repository*, 4(12), 131-135.
8. Olimovich, P. O. (2023). RIVOJLANISH VOSITASI SIFATIDA TRIZ TEXNOLOGIYASINING XUSUSIYATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 24(1), 17-20.
9. Mushtariy, O. (2023). Odiljon P. Boshlang ‘ich ta’lim tizimiga zamonaviy yondashuvlar. *qo ‘qon universiteti xabarnomasi*, 640-644.
10. G‘ulomjon filolog: NO, P. The Harmony Of Characters’ Speech And Psychological Portrayal In Nabijon Boqi’s “A Tale Of One Love”.
11. G‘ulomjon filolog: Khodjaev, S., & Abdupattaev, G. (2022). The Problem of Era and Hero in the Work of Murad Muhammad Dost. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 3(12), 77-81.